

SUOMEN KIELEN HISTORIAA

Perinteinen Emil Nestor Setälän ja Kai Donnerin yli sata vuotta sitten luoma Suomen kielen sukupuumalli joutaisi romukoppaan. Ainakin puun joutaisi kääntää ylösalaisin eli oksisto olisi juuret. Pauli Saukkosen mukaan kieli ei voi syntyä tyhjästä. Jokaisella kielellä täytyy olla edeltäjiä, joita ei voida tuntea, koska niiden alkuperä ulottuu hämärään muinaisuuteen. Parempi malli olisikin kerroksittain kasvava sipuli, jonka pintakuorella jokaisella nykyään puhutulla äidinkielellä myös suomella on oma paikka sisarkielen vieressä ja puhujamäärän laajuuden mukainen osuus. Samoin joutaisi romukoppaan käsitys kielen alkukodeista, sillä ihmiskieli syntyi ihmisenkin alkukodissa Afrikassa.

Eri kielet kehittyvät eriytymällä ja sulautumalla. **Eriytyminen** tapahtuu, kun kieli jakaantuu murteiksi. Hyvin pitkän ajan kuluessa murteesta voi syntyä uusi kieli. Siitä ovat todisteena Uuden Guinean kielet. Heimot joutuivat siellä eristyksiin toisistaan luonnonesteiden muodostamien taipaleiden taakse. Eriytymistä tapahtuu vieläkin, vaikka maapallo on muuttunut monien tekniikkayhteyksien ansiosta ”isoksi kyläksi”. Esimerkiksi Amerikan englanti on kehittymässä uudeksi kieleksi. **Sulautuminen** tapahtuu, kun erikieliset ihmiset ovat kanssakäymisessä toistensa kanssa. Syntyy **pidginkieli**, johon otetaan sanoja kehittyneemmän yhteiskunnan kielestä mutta ei juurikaan kielioppia. Pidginistä voi kehittyä **kreoli**, joka on uusi kieli. Kun heimot ja kansat ovat paljon tekemisissä toistensa kanssa tarvitaan yhteinen kieli eli **lingua franca**, jota lähes kaikki ymmärtävät. Oma kieli ei enää kehity ja se jää substraatiksi. Suurikin kieli voi kuihtua. Niin kävi puhutulle latinalle. Nyt uudeksi lingua francaksi on tulossa ”bäd inklish”. (Kieli huononee, kun sillä on paljon toiskielisiä puhujia.)

Viime jääkaudella Länsi-Siperia asutettiin Keski-Aasiasta ja Itä-Siperia Kaakkois-Aasiasta. Ilmasto oli silloin eri kuin nykyään. Siperia oli lämmin ja Eurooppa kylmä. Siperiassa asutus eteni Jäämeren rannikolle asti (Jana-kulttuuri), mutta kuoli siellä sukupuuttoon 30000 vuotta sitten. Eurooppaan tulivat ensimmäiset ihmiset 50000 vuotta sitten Keski-Aasiasta jääkauden yhden lämpimämmän välikauden aikana. He elivät korkeintaan 50 hengen ryhmissä asuen majoissa ja maakuopissa. He vaihtoivat asuinpaikkaa vuodenaikojen mukaan ja hankkivat ruoan keräämällä syötäviä kasveja ja pyydystämällä pienriistaa ja myös isoja eläimiä. Heidän puhumaa kieltä ei tiedetä.

Se oli joku nostraattinen muinaiskieli, joka levisi myöhäiskivikaudella Euraasian valtavan alueen koilliskolkkaan asti (Dolukhanov). Jugagiiri saattaa olla sen viimeinen yhä elossa oleva edustaja. Viime jääkauden kylmän loppuvaiheen aikana 26000–18000 vuotta sitten ihmiset vetäytyivät Euroopassa refugioihin eli pakopaikkoihin. Ihmisiä asui silloin vain Mustameren ja Iberian refugioissa sekä Balkanilla ja Apenniinien niemimaalla, sillä pohjoisempana oli vihamielistä polaariaavikkoa. Sitä mukaan kun mannerjää sulii ja maasta tuli asumiskelpoista, ihmisiä muutti pohjoista kohti keskimäärin kilometrin matkan sukupolvessa. Itä-Euroopassa muutto tapahtui suuria virtoja pitkin, sillä metsämaastossa oli vaikea ja vaarallistakin kulkea. Käytettyjä väyliä olivat Tonava, Prut, Dnestr, Bug, Dnepr, Don, Volga ja Ural, joiden varret muuttajat asuttivat. Iberian refugiosta muutettiin Atlantin rannikkoa seuraten. Jälkimmäisillä oli samat hablot (mtdna H, V ja U5b sekä Ydna R1b) kuin enemmistöllä saamelaisista. He olivat poropaimentolaisia ja he asuivat kotaa muistuttavissa asumuksissa, kuten lappalaiset vielä muutama sukupolvi sitten. He muuttivat 15000 vuotta sitten Pohjanmeren paikalla silloin olleelle Doggermaalle, joka vajosi mereen mannerjään sulaessa. (Atlantis-taru saattaa liittyä siihen.) Muuttajat loivat Hampurin peuranpyyntikulttuurin. Alpit estivät muuttamisen Balkanilta ja Apenniinien niemimaalta.

Doggermaalta sekä kaakosta Elbeä, Veikseliä ja Oderia pitkin tulleet ihmiset loivat Itämeren asumattomalle etelärannikolle Ahrensburgin peuranpyyntikulttuurin. Syntyi myös **kantaitämerensuomenkieli**. On todennäköistä, että se tapahtui, kun Mustameren refugiosta tullutta protosuomiugria ja Iberian refugiosta tullutta protosaamea sulautui yhteen. Siitä ja myöhemmin tulleesta **indoeurooppalaisesta kantakielestä** syntyi sitten kreolikieli, johon Kalevi Wiikin mukaan jäi k.o. kielten eri äännelakien vuoksi ääntämisvirheitä. Kantaitämerensuomesta jäi substraattia eli perusainesta **balttilaisiin, germaanisiin ja slaavilaisiin** kieliin. Suomen ”koti”, saamen ”goahti” eli kota ja englannin ”cottage” ovat epäilemättä samaa juurta. Ruotsin suurten järvien Vänernin ja Vätternin nimien juurisanat ”vene” ja ”vesi–vetenä” olivat esi-itämerensuomea. Skoonessa on Kivik niminen paikkakin.

Ihmisiä jatkoi Ahrensburgin kulttuurista Atlantin silloin sulaa rannikkoa pitkin Pohjois-Norjaan (Komsa-kulttuuri). Ahrensburgia vähän myöhemmästä ja itäisemmästä Swidryn kulttuurista vaellettiin koilliseen (mm. Kunda-kulttuuri). Muuttajat jättivät Baltiaan itämerensuomalaisia paikannimistöä, kuten Väinäjoki. Kun Norjan ja Baltian kautta tulleet joutuivat tuhansien vuosien kuluttua kosketuksiin Lapissa, he eivät enää ymmärtäneet toistensa kieltä. Norjan kautta tulleiden kielestä kehittyivät **pohjoissaamen kielet**. Suomen kautta tulleiden kielestä kehittyi **inarinsaame**.

Sotaiset skyytit ja sarmaatit hyökkäsivät kuparikaudelta alkaen Aasiasta Eurooppaan. He olivat liikkuvia paimentolaisia. He toivat hevosen ja rattaanpyörän sekä indoiranilaisen kielensä. Etelä-Euroopan asukkaiden silloista kieltä ei tiedetä. Siitä kielestä ja arolta tulleiden indoiranilaisesta kielestä syntyi **protoindoeurooppalainen** kantakieli, joka jakaantui sittemmin moneksi kieleksi. Etelä-Euroopan asukkaat olivat silloin huonosti perillä pohjoisen metsävyöhykkeen asukkaista. 400-luvulla eaa. eläneellä kreikkalaisella historioitsijalla Herodotoksella oli tietoa Itä-Euroopan ihmisistä, ja roomalainen Tacitus tiesi Länsi-Euroopan heimoista. Mitä tulee Venäjällä yhä puhuttuihin **suomalais-ugrilaisiin** kieliin, ne ovat sen protokielen jatkajia, jota puhuttiin vielä mesoliittisella kaudella metsävyöhykkeellä Desna-joesta pohjoiseen. **Suomi** ja **saame** ovat vuosisatojen saatossa joutuneet väestöpaineen työntäminä väistymään indoeurooppalaisten kielten tieltä. **Unkari** on oma lukunsa. Unkarilaiset ovat eri "rotua" kuin kielisukulaisensa. He ovat geeniperimältään pitkälti samoja kuin indoeurooppalaisten kielten puhujat. Heidän suurehko haploryhmänsä Ydna R1a selittynee sillä, että Keski-Aasiasta tuli ensimmäisellä vuosituhannella turkinsukuisia madjaareja Kaspianmeren pohjoispuolitse Karpaattien alangolle. Unkaria puhuneet heimot väistyivät Transilvaniaan, jossa szekelit säilyttivät kielensä. He palasivat takaisin Karpaattien alangolle ja sulauttivat madjaarit kielellisesti. Madjaarit toivat Unkarin kieleen karjataloussanastoa. Sajnovics keksi 1700-luvulla suomen ja unkarin sukulaisuuden, mutta noiden kielten on täytynyt erota toisistaan jo kauan sitten, sillä suomen ja unkarin yhteiset juurisanat ovat metsästäjä–kerääjäkulttuurin ajalta. Hunnit, mongolit ja osmanit olivat viimeisimpiä Aasiasta Eurooppaan tulleita kansoja. Viimeisinä paimentolaisuutta ovat Länsi-Euroopassa harjoittaneet saamelaiset, joista viimeiset väistyivät Lappiin keskiajan loppuun mennessä.

Dna ei kerro, mitä kieltä henkilö puhuu äidinkielenään, mutta mainittakoon, että suomalaisista miehistä noin puolet kuuluu haploryhmään Ydna N1a, johon kuuluvien kantaisä syntyi myöhäiskivikaudella ehkä jossakin Mustameren pohjoispuolella. Toinen suuri haploryhmä Suomessa on ydna I1. Sen esi-isät tulivat Vähä-Aasiasta Anatolian kautta Balkanille ja edelleen Tonavaa ja sen sivujokia pitkin Itämeren etelärannikolle. Haploryhmä Ydna R edustuu Suomessa vähäisenä. Siihen kuuluvat tulivat Eurooppaan kauan N:n ja I:n jälkeen. He kuuluivat vasarakirveskansaan ja he ehkä "lahtasivat" alkuasukkaita niin kuin Euroopasta Amerikkaan menneet intiaaneja tai tartuttivat näihin tappavia kulkutauteja. He puhuivat indoeurooppalaisia kieliä, joista balttilaiset lätti ja liettua sekä preussi ovat vanhimpia. Niitä on puhuttu Itämeren kaakkoisrannoilla kauan ennen germaanisista ja slaavilaisista kieliä.

Protosuomiugria puhuneet asuivat tuhansia vuosia Euroopan metsävyöhykkeellä indoiranilaisia kieliä puhuneiden pohjoisina naapureina. Kantaindoeurooppalaisesta kielestä tuli paljon lainasanoja eli superstraattia. Suomen ”hevos” ja myös latinan ”equus” tulivat hekvos-sanasta. Häme-sana on gootin kielestä. Sen johdoksia ovat Saame ja venäjän Zemlja. Indoeurooppalaiset kielet ovat vuosisatojen aikana tunkeutuneet suomalais-ugrilaisten kielten väleihin. Suomalais-ugrilaisia kieliä puhutaan enää Pohjois- ja Itä-Euroopassa sekä Karpaattien alangolla. Kaksi ugrilaista kansaa – **hantit ja mansit** – siirtyivät Euroopasta Länsi-Siperiaan Ob-joen vesistöalueelle vasta jääkauden sulamisvesien synnyttämän jääröven kuivumisen jälkeen, jolloin he ja idästä tulleet samojedit kohtasivat. Suomalais-ugrilaiset kielet ja samojedikielet niputetaan yhteen uralilaiseksi superkielikunnaksi, mutta italialainen kielitieteilijä Angela Marcantonio esittää, ettei mitään uralilaista kielikuntaa ole olemassakaan. Unkari, saame ja suomi ovat Euroopan vanhimpia kieliä. Indoeurooppalaiset kielet ja myös **baski** ovat myöhempiä tulokkaita. Baski kuten Italian niemimaalla ennen indoeurooppalaisia kieliä puhuttu **etruski** ovat ehkä kaukasialaisperäisen **pelasgin** sukuisia kieliä. Baskissa on kieliopillinen ergatiivirakenne, joka on joissakin kaukasialaisissa kielissä ja myös **sumerissa**. Kaukasiassa on Iberia niminen paikkakin. Iberia-nimi tuli sieltä siirtolaisten mukana länteen. Siperia-nimikin saattaa olla Kaukasiasta, josta lähteneet ihmiset asuttivat Länsi-Siperian keskipaleoottisella kaudella. Kaukasuksella oli myös Albania niminen paikka. Ehkä albanialaiset siirtyivät nykyiseen kotimaahansa sieltä. Suomea eikä saamea tuotu Fennoskandiaan Volgan mutkan ”alkukodista”, kuten kouluissa yhä opetetaan, vaan ne kehittyivät kantaitämerensuomesta paleoliittisellä kaudella.

Juha Ruotsalainen